

KIS-739 – Notennoù gramadeg IV – Ar rakgerioù

[E sigur un eskemm a-zivout anvadoù ar plant ez eo degouezhet RM ha GE dirak un arvez nevez eus kudenn ar rakgerioù e brezhoneg. Setu arroudoù eus o c'henlabour — sl. Notennoù gramadeg I, II, III, KIS-677, KIS-678, KIS-687, La-13]

(RM da GE – 01 10 01)

AR C'HENTGERIOU

Graet 'm eus gant ar c'hentgerioù-mañ : *skil-* (*skilvroen*), *flut-* (*flutkerc'h*), *fin-* (*finraden*), *gouez-* (*gouezonn*), *ban-* (*banraden*), *der-* (*derraden*), *gour-* (*gourzroadur*), *gou-* (*gouraden*), *gaou-* (*gaouoked*), *gwaz-* (*gwazraden*), *kromm-* (*krommbin*), *peg-* (*pegpin*), *gwir-* (*gwirlus*), *kor-* (*korrvclhon*), *houarn-* (*houarnbrenn*), *fals-* (*falskopiar*), *brizh-* (*brizhkistin*), *div-* (*divzantenn*), *teir-* (*teirdelionenn*), *peder-* (*pederdelienn*), *krak-* (*krak-lorwez*), *pil-* (*pilgerc'h*), *sin-* (*sinkerc'h*), *krug-* (*kruglouzaouenn*), *bilhon-* (*bilhongerc'h*), *faos-* (*faosvaged-douar*), *plus-* (*pluskerc'h*), *ar-* (*arvransesk*).

(GE da RM – 27 11 01)

Ar mellad eus da lizher : *Ar c'hentgerioù*¹ a 'm lez en amzivin. Ar c'hedrannoù a roez evel “kentgerioù” — kompren a ran : rakgerioù — a zo etrezo diforc'hioù bras : reoù a vez anavezet evel rakgerioù gwir (eleze o tougen un durc'hadur ster bet amparet e-kerz istor ar yezh, sk. : *gour-*, *gou-*) ; re all n'int ket gwir rakgerioù (n'o deus [evit c'hoazh] durc'hadur ster ebet, zo meni hapaksoù, sk. : *sin-* e *sinkerc'h* hag, er stad m'emaint, ne c'haller ket ober ganto evel rakgerioù). Kizidikañ elfennoù ar yezh eo ar rakgerioù ha divizout arverañ unan (seul gent a se krouiñ unan) a c'houlenn peurliesañ ur bleustradenn hir, kemplezh, a-geñver gant arver ar rakgerioù all ha dreist-holl gant

¹ Dav eo derc'hel kont eus al labourioù graet evit diorren ar brezhoneg. Ur skouer : eikont vloaz 'zo e veze kinniget an daou dermen *kentger* ha *rakger* da envel an un tra — VALLEE ha Roparz HEMON a venege an daou en o geriadurioù, nemet e oa unan re ha dilezet eo bet *kentger* pell 'zo.

armerzh ar yezh evel lavar (skouerioù eus ar bleustradenn-se a gavez e-leizh e notennoù lavar).

Kemeromp ar rakger *ban-* a arverez e-barzh *banraden*. Bez' ez eus ur Br. *ban* "maouez" (DGVB 78), a adkaver e hBr. *banleu* "houlier" hag e Br. *banvez*, hag ur Br. *bann*, Kb. *ban* lakaet e orin er wrizienn **bend-*. Hemañ en deus (bet) e kembraeg ar c'hemeradurioù : "top, tip, summit, mountain ; lord, chief ; horn of animal ; corner, angle, region ; arm, branch, beam ; verse, stanza, song, syllable ; citation, phrase, paragraph ; high, lofty, noble ; loud, noisy, melodious" (GPC 253), hag e brezhoneg : "sonore, mélodieux [alese krBr. *benny* "cornemuse", Br. *biniau*] ; corne, pointe ; pousse d'arbre, montant, rayon (alese moarvat ar verb *bannañ*)" (DGVB 78, ivez RC 32, 302, GMB 53). Unan a zaou, pe ez arverez *ban-* evel rakger, gantañ an durc'hadur ster "maouez" (pe *bann-* gant unan eus e zurc'hadurioù ster istorel), pe e rez gantañ evel elfenn andurc'haet, evel diforc'hekaer hep mui.

Marteze e fazian, met o vezañ ma ne roez displegadur ebet war an dibaboù a 'c'h eus graet, on tuet da soñjal e 'c'h eus graet rakgerioù gant ar c'hedrannoù-mañ kedrannoù hervez an ezhomm a 'z poa da zispartiañ ar spesadoù kenetrezo, eleze evel diforc'hekaerioù hep mui. Kenkoulz all e 'z pefe kemeret ur sifrenn, ul lizherenn latin pe c'hresianek evel ma reer er Vevoniezh hag er Gimiezh : *hepatitis B virus, alpha-1-antitrypsin*, h.a.

(GE – 01 12 01)

O sellout ouzh ar furm hollekañ, e respizer ar RAKRANN evel henn : elfenn ouzhpennet e derou ur roadenn vonegel hag o strishaat he erdal. Er Stlenneg da skouer ez eo ar RAKRANN ur "bodad bitoù kevredet ouzh ur stlennad da spisaat ar rizez anezhañ" (GSTL. ¶ 3233). Er C'hramadeg, mar degemerer an termennoù eus taolenn an elfennoù lavar- ha gerlunierzh kinniget e KIS-144¹, e tiforc'her ar RAKRANN LAVARADEL (*war gan, da heul*) hag ar RAKRANN C'HERIADEL pe RAKGER (*diskan, amheuliañ*). N'eo ket dibouez keal ar rakrann er C'hramadeg, rak un orin d'ar rakrannoù geriadel (d'ar rakgerioù) eo ar rakrannoù lavaradel (*edo war dec'h Ø edo en ardec'h*).

Lies orin zo d'ar rakgerioù :

¹ Gl. **formation des mots**, Al. **Wortkunde**, La-07, 1979 [1980], p. 13.

~ un araogenn : *rak, etre* ; alies e noter pep a zedroadur gant furmoù an araogenn hag ar rakger : e brezhoneg, ar. *da*, rg. *de-* ; ar. *war*, rg. *gour-* ; ar. *ouzh*, rg. *gourzh-* ; ar. *gant*, rg. *kant-* ; e galleg, ar. *entre*, rg. *inter-* ;
 ~ un adanv, un adverb : *berr, bras, hir, kent, meur, na, nann, nemeur* ;
 ~ ur pennanv : *bed, den, penn, rann* ;
 ~ un niver : *un, kentañ, daou, div, eil, tri, teir, trede* ;
 ~ ur rannig : hBr. *ro*, rannig kreñvaat aet *a)* d'ar skorell arwanta *ra* (sl. SADED Yad-7/5), *b)* d'an adverb *re*, *c)* d'ar rakger mellek *re-* : *regofad, reher, d)* d'ar rakger divellek *re-* : *reverzhi, revout*¹ ;
 ~ nep elfenn all, dreist-holl er furm gempred eus ar yezhoù : ur ger mell (sk. Br. *anun*, Gl. *lalanque*, bet goveliet gant LACAN), ul lizherenn latin, gresianek pe all (sk. *l-alloz, betaprouad*), ur sifrenn, h.a.

Pelloc'h e tistroimp war an diforc'h klasel lakaet etre ar RAKGERIOU dre vras hag ar RAKGERIOU VERBEL pe RAKVERBOU². Merkomp hepken evit ar mare ez eus eno un doare da ziforc'hiñ durc'hadurioù ster : da skouer, ar rakger *ad-* evel rakverb en deus an dalvoudegezh "adarre" (sk. *adober*), dirak ur pennanv e talvez kement hag "eilrenk, skoazell" (sk. *advoger*).

Lezomp a gostez amañ ar c'hemm lakaet e yezhoù 'zo etre RAKRANN C'HERIADEL ha RAKRANN YEZHAEDEL (a zo dre ret ur RAKVERB) — mar greomp

¹ Sl. J. LOTH, "La particule verbale *ro-(ry-)* en gallois, cornique et breton" (164 p.), *RC* 29-31, 1908-1910. A-zivout durc'hadur ster ar rannig, e lenner :

"*Ro-* paraît donc avoir servi, en brittonique, à faire ressortir dans le verbe cinq notions principales :

"1° constatation de l'antériorité d'une action ou fait par rapport au présent ou au passé, ou à un moment quelconque de la durée ;

"2° l'achèvement d'une action passée, dans le présent, ou la continuation d'une action passée dans le présent ;

"3° le souhait ;

"4° la *possibilité* au présent ;

"5° l'habitude au présent" (*RC* 30, 25).

L. FLEURIOT, d'e dro, e 1964, a reas ur renabl eus arver ar rakger hBr. *ro-* :

"*RO-* est très utilisé comme préfixe devant les substantifs et les verbes. [...]"

"1) devant un substantif, *RO* évolué en *re* exprime le sens de perfection, de plénitude. Ex. *RE-BIRTHI* « grande marée ». [...]"

"2) devant un verbe, *a)* *RO* exprime l'idée de perfection ou d'habitude. Ex. [...] devant un indic. prést. : *RA-BED* « existe », « est », *RE-BID* même sens [...]; *b)* *RO* semble exprimer la possibilité [...]; *c)* sur le sens optatif de *ra* br. moy. mod. [*reiñ a ra daveoù*]" (*VBEG* 383-384).

² Kv. Kb. *adferf* "adverb", *rhagferf a)* "adverb", *b)* "preverb". Dilezet eo bet amprest VALLEE Br. *rakverb* "adverbe" ha dalc'het : *adverb* "adverbe", *rakverb* "préverbe".

gant termenoù an daolenn eus KIS-144 (La-07, p. 13). Kemm hennezh a zo a bouez e ruseg pa ra gant ur rakrann da zispartiañ an argouezh peurveradel diouzh an argouezh darnveradel¹.

STERADUREZH AR RAKGER

Loc'homp diwar an despizadur divrazañ-mañ : ar rakger zo un unvez c'heriadet o kediañ gant un unvez c'heriadet all war c'henel un unvez c'heriadet nevez.

Evitañ da vezañ al ledanañ holl ez eo diazezet an despizadur-mañ war ar c'houlakadenn e voe eus ar rakgerioù unvezioù geriadet distag, diged er penn kentañ.

Kinnig a ran ren an dezrann eus un termen rakgeriet a zo anavezet direndael an diwanidigezh anezhañ : an adanv *hirbennek*. Evel a ouzer, e talvez kement hag : “a zo brasoc'h hed e glopenn eget hed keitat kloppennoù an denion all”.

Notomp ez eo kevarall sammad ar c'healioù dec'heriet gant pep hini eus an div gedrann *hir*, *penn* diouzh ar c'healioù dec'heriet gant ar c'hediad *hirbennek* :

~ *hir* diged a c'haller intent pe dizave, evel o verkañ un anglevad dangorel ; pe ent daveel gant ar ster : "brasoc'h diouzh ar roud a-hed eget diouzh ar roud a-dreuz" ; pe ent daveel c'hoazh gant ar ster : brasoc'h e hed eget hed ergorennoù all kenseurt — an talvoud-mañ diwezhañ hepken zo chomet gant *hir*- e-barzh *hirbennek* ;

~ *penn* diged zo dezhañ kemeradurioù e-leizh, evel a stader o tigeriñ ar geriadur — *-penn-* kediet a zec'her ar c'heal korfadurel hepken ha c'hoazh strishaet d'ar gwel a-zioc'h, eleze da stumm ar c'hlopenn.

Klaskomp lakaat war wel gwikefre an tremen eus steriegezh an elfennoù diged da steriegezh ar c'hediad.

Evel m'hon eus merket alies, ar ger a stier warnañ dre ar studi, da gentañ dre ar skritur, ger ar geriadurioù hag ar yezhoniezh, eleze ar ger eztennet diouzh ar realezh — ar ger *krer*¹ — a zeskriver dezhañ ur steriegezh. Ar steriegezh zo teskad sterioù galloudel ar ger a-geñver gant an holl arverioù en deus er realezh. Evit a sell ar

¹ Sl. SADED, Yad-0/8-9 pe DOKB., p. 17.

¹ Termen arveret evit ar wech kentañ e “Goudenotenn” La-08, p. 517, en arroud : “[...] an arouez bet distrobet diouzh an ergeñveriñ, an arouez *krer* e dilerc'h an aroueziñ”. Studiet eo bet Br. *krer* e KIS-019, La-03, pp. 80-82. Termen boutin d'ar yezhoù keltiek (Iw. *cretar*, *cretair*, Kb. *crair*, BrT. *creirio* l.) e talvez kement ha "relegoù ar sent" ; dezneuziet eo bet Br. *krer* b. Dedalvezet da anadennoniezh al lavar, ez eo *krer* naouus a-walc'h d'ar stad a “relegoù” ez eo ar gerioù er geriadurioù ha, war un dro, d'ar feiz ha d'ar bri a zouger dezho.

rakger, elfenn o kemer perzh er realezh n'eo ket war-eeun, distag, met evel kediet, dre hantererezh ur c'hediad, ne gomzer ket a ster, met a ZURC'HADUR STER : e gefridi n'eo ket ergeñverin war eeun, met kendeurel da ster an unvez ergeñverin ez eo parzh anezhi². An durc'hadur ster a zeskriver evel ur skalfad saezhennoù a zo kement all a zanvez kealioù — ur skouer a hevelep skalfad a ro LOTH en e studi eus ar rannig *ro-* (sl. p. 15 a-zioc'h, n. 1).

Durc'hadur ster ur rakger ne vez ket roet ur wech da vat, n'eo ket diflach e c'hlenadur ; dedreñ a ra dindan wered div barenn : an degouezhout ennañ eus danvez kealioù eztaolet a zeiz da zeiz gant ar yezherion, an nerzhoù emframmañ a denn da zerc'hel undalc'h skalfad ar saezhennoù — ha peurliesañ da zerc'hel unneuz furm ar rakger. Disrogoù a c'hoarvez evelkent, ken er steriegezh, ken er furm. Kemeromp da skouer ar rakgerioù a lakaer da zont eus ar wrizienn **m8hbi*, eleze Ga. *ambi-*, krKb. *am-*, *ym-*, hBr. *am-*, *em-*, *im-*. Lies skalfad disrann zo bet digoret diwar ar rakgerioù-se : er furm Br. *em-* ar skalfad emod, kenemod, amod ; er furm Br. *am-* ur skalfad "en dro da", "en erlec'h ouzh", ur skalfad nac'hañ, ur skalfad kreñvaat (DGVB 60, 157, 218). An kez skalfadoù disrann ne c'hoari ket nemeur etrezo an nerzhoù emframmañ a stader etre ar saezhennoù diabarzh o c'houstennañ pep hini. Nemet e c'hoari warno evelkent nerzhoù emframmañ all, hollekoc'h, re ar yezh end-eeun, ha pa vent stignet etre al lies skalfad disrann eus kemeradurioù an un rakger pe etre skalfadoù lies rakger — soñjal a ran da skouer en emframm goustennet gant ar rakgerioù *am-*, *di-*, *an-* en o deveradoù *amhun*, *dihun*, *anhun*. Hevelep nerzhoù emframmañ, anezho nerzhoù kevanlenañ ar yezh he unan n'eo ket a-walc'h tremen gant o deskrivañ : kantreizh eo atersin war o gwikefre ha dreist-holl war o andon.

Ar yezhouriezh zo un arz eus ar monedoù d'ar bed e domani al lavar yezhel, un arz a 'n treizhañ a gizyezh da hontyezh dre naozioù ur yezh — un arvez all eus an arze o vezañ an dareulerezh. Anez intent ar yezh evel treizhañ, ne c'haller ket intent al luniadoù anezhi hon eus anvet al luniadoù diasaezh. Ar *Gestalttheorie* hag an azlamm diwarni, ar strukturelouriezh, o doa kemeret da amkan deskrivañ al luniadoù diadrez

² Tostaat a reer amañ d'ar geveneped a lak ar yezhoniourion etre Gl. *mot-outil*, Br. *ger benveg* [pe GP *benveg'her* (sl. KIS-677, La-13, p. 307)] ha Gl. *mot-fort* ; etre Gl. *mot autonome*, *mot principal*, *mot lexicographique*, Al. *Hauptwort* ha Gl. *mot accessoire*, *mot grammatical*, Al. *Hilfswort* ; pe c'hoazh, gant MARTINET, etre Gl. *monème lexical*, *lexème*, Br.GP *geriad* ha Gl. *monème grammatical*, *morphème*, *grammème*, Br.GP *yezhad* (sl. KIS-144, La-07, p. 8). Chom a ra dimp da savlec'hiañ ar rakger : ha pa ve ur "yezhad" — un araogenn, lakaomp — en orin, e vo da savelañ e staelad e kement ma 'z eus anezhañ ur "yezhad" dedroet.

bezant en emframmoù ar yezh hag a-walc'h oa dezho kinnig ar yezh evel “ur beziad emren o c'hoarvezout a gevamzalc'hioù diabarzh¹”.

O terc'hel d'hon goulakadenn divrañ a ra eus ar rakger un rannig pe un araogenn dedroet, greomp ur sell diasaezh war staelad an araogenn e sell da brientiñ spizañ staelad ar rakger.

Evit lakaat war wel ar c'hemm etre al luniadoù diadrez hag al luniadoù diasaezh e keñveriimp div frazenn, enno an un araogenn :

Ar c'hi a harzh ouzh ar faktour

Me a gomz ouzh ar faktour

Desellet a-ziadrez, o deus an div frazenn an un luniad, hag enno he deus an araogenn *ouzh* an un staelad (furm, arc'hwel). An un arc'hwel zo a-getep gant an argerzhioù (*harzhal, komz*) ha gant an arbezhoù² rener (*ar c'hi, me*), klokaenn (*ar faktour*).

N'eus ket heñvel gont diouzh an desell diasaezh : ar gouzrec'h denel ez on zo dezhañ ur staelad andireadus da hini ar gouzrec'h loenel ez eo ar c'hi. Andireadus ivez ar gourzhdrec'h ez eo ar faktour evidon d'ar gourzhdrec'h ez eo an kez faktour evit ar c'hi. Alese ez eo kevarall a-grenn staelad an araogenn *ouzh* en eil frazenn diouzh he staelad en eben. Dav eo enta anaout dezhi lies saezhenn e skalfad he durc'hadur ster. Pep hini eus an div frazenn zo naoz ur moned d'ar bed — bezañ naoz zo da intent : bezañ enkorfad, eleze kenderc'had ha kefleuniad war un dro. Alese e pourchas an div frazenn pep a saezhenn ster d'an araogenn *ouzh*.

Degouezhet er poent-mañ, e kredfen kinnig despizadurioù nevez omp degaset dezho gant an desellout diasaezh. Ar yezh, pe gentoc'h al lavar yezhel, zo al lec'h stignet etre kizyezh ha hontyezh, etre gouzrec'h ha gourzhdrec'h, etre den ha bed. A zezgerior c'hoazh : al lec'h ma kej an ergorañ gant ar gourzhergor, an ambredañ gant ar gourzhambred¹. Al lavar zo derc'haller ar gouzrec'h hag ur “gouzrec'h” nevez dirak ar bed ha, war un dro, derc'haller ar bed hag ur “bed” nevez dirak ar gouzrec'h². Alese, elfennoù al lavar a denn o saveladur ken eus ar bed

¹ “Une entité autonome de dépendances internes”, HJELMSLEV.

² A-zivout keal an *arbez*, sl. KIS-642, La-13, pp. 76-77.

¹ A-zivout Br. *ambredañ* ha deveradoù, sl. KIS-346, La-08, pp. 343 hh., 348-349 pergen.

² A-zivout al lavar evel “eil korf”, sl. *Emsav* 126, p. 20, n. 18 ; “Goudenotenn”, La-08, p. 517 ; KIS-673, La-13, pp. 263-264 ; kv. ivez keal ar “peuzdangor”, KIS-593, La-12, p. 216 ; KIS-644, La-13, p. 92, n. 2.

ma vukont da ergeñverennoù, ken eus ar gouzrec'h a zougont an ambredoù anezhañ. Eno emañ alc'houez ar gevenepted a lak ar yezhoniourion etre ar gerioù ergeñveriñ (pennanvioù, adanvioù, h.a.) hag ar “gerioù benveg” (araogennoù, skorelloù, h.a.). Pep ger a c'haller enta savlec'hiañ war un diri hervez kenfeur ar saveladurioù ketep a denn eus an ambredañ hag eus ar gourzhambred. War an diri-se e talc'h ar verb ul lec'h kreiz pe, mar karer, amluskek : evel argerzh e toug ambredoù ar gouzrec'h pe un derc'haller anezhañ hag emañ enta e tu ar blein ambredañ ; war un dro ez eo lodek er bed pe en un derc'haller anezhañ hag ez a da arbez : degouezhout a ra e blein ar gerioù ergeñveriñ — ar *mots-forts* — e-kichen an anvioù evel m'en renk an desell diadrez. Er frazennoù diagent, diouzh un tu, an harzhal-ouzh a zoug ambred ar gouzrec'h ki evel ma toug ar c'homz-ouzh ambred ar gouzrec'h den — ha neuze e koazh ar verb betek mont d'ur vodelezh hep mui eus ur “ger benveg”, an araogenn *ouzh* (steriek e chom ar bommoù : “*Ar c'hi ouzh ar faktour*”, “*Me ouzh ar faktour*”) ; hogen, war un dro, an harzhal hag ar c'homz a c'haller kemer da c'hourzhambredoù evel ma tiskouezer dre bennanvaat an daou verb — hag ar re-mañ a rikl da vlein ar gerioù ergeñveriñ (ken steriek all e chom ar bommoù : “*An harzhal ouzh ar faktour*”, “*Ar c'homz ouzh ar faktour*”).

Ha lemmet hon eus a-walc'h hon pretoù dezrannañ evit tostaat d'ar rakgerioù ? Un dra zo sur bepred : kentoc'h eget plediñ gant ar rakgerioù evel gant ur rumm hollek (o lakaat e ve anezho ur rumm furmel hollekadus e-keñver arc'hwel), e vo furoc'h mont a-zoug kamm da skouerioù dibarek.

Kemeromp ar rannig *em*, a veze skorell ha rakverb er yezh lennegel, a zo aet da rakverb hepken er yezh kempred. Ur “benveg”, kentoc'h e lavarfen ur SIBLENN, ez eus anezhi, eleze un araez e kerz ar gouzrec'h evit kandren e argerzhioù, en degouezh : evit spizañ od e argerzhioù.

Evel a weler ez astennan erdal an termen *argerzh* ; despizet da gentañ evel "keal eztaolet gant ar verb", e ran hiviziken anezhañ "keal eztaolet dre ar verb" gant ar gouzrec'h, eleze "gwezh ar gouzrec'h".

Bezeta ar frazenn : *Emaberzhañ a rit*. E kement ma tec'her un argerzh oc'h amplegañ ur gouzrec'h, emañ savlec'hiet ar verb, ha gantañ ar siblenn, ar rakverb *em-*, e blein an ambredañ. Dre berzh dasselliñ avat, pa zegouezher gant ar frazenn all : *An emaberzhañ a rit*, eleze pa rikl ar verb etrezek blein ar gourzhambred ha pa 'z a an argerzh da arbez — pa vez pennanvaet ar pennanor —, e chom gant *em-* an hevelep

durc'hadur ster ; ne arc'hwel mui avat evel siblenn e kerz ar gouzrec'h o kandren drezi an argerzh evel ma rae p'edo ar verb e blein an ambredañ, met evel rakger ken plaen ha tra, rakger a zo dezhañ saviad ur gounaell¹ eus ar rakverb.

Kemeromp un arver all eus ar rakverb *em-* er pennanor *emgavout*. Daou gemeratur zo dezhañ a-geñver gant ar saezhennoù eus durc'hadur ster *em-* : hervez ar saezhenn "kenem-" : *Daou zen oc'h emgavout* ; hervez ar saezhenn oc'h ober eus : *Emgavout a ran* un damgenster da : *Emaon*.

Pa rikl ar verb etrezek blein ar gourzhambred, e noter daou zarvoud : *a)* pa 'z a an argerzh da arbez, ne vez ket pennanvaet ar pennanor, nemet e koazh hemañ d'ur pennanv : *Daou zen o kaout emgav* ; *b)* steuziañ a ra ar saezhenn *Emgavout* \cong *Emaon* — ac'hoel er yezh voutin, rak er brederouriezh ez adkaver roud eus ar saezhenn-se².

Un trede skouer eus arver *em-* a roy un alberz all eus "avanturioù" ar rakverb. En div skouer gentañ e voulc'h *em-* e remzad evel rakverb, ha mar en adkaver da c'houde evel parzh en ur pennanv, e talc'h er saviad nevez-se da zaveiñ d'e saviad derou, da vezañ kounaell anezhañ. Hogen c'hoarvezout a ra e vez arveret *em-* dre e lakaat da rakger d'ur pennanv war eeun hep dave ken d'ur staelad ar rakverb. Dre an hent-se eo bet savet Br. *emskiant* "skiant an unan¹", Br. *emgorf* "e gorf evit an unan²". En daou zegouezh, n'eus mui kel eus argerzhioù "siblennet" gant ar gouzrec'h, met eus eniended ar gouzrec'h e unan ; ar c'heñverioù enien desellet zo nes d'ar c'heñver emodel, alese an dibab a voe graet eus ar rakger *em-* hag ar saezhennoù nevez digoret e-barzh skalfad e zurc'hadur ster.

Ar rakverb (araez ar gouzrec'h evit siblennañ e argerzhioù) a rikl enta da staelad ur rakger eeun (kounaell "rakverb" o "siblennañ" arbezioù). Hogen hevelep "siblennañ" arbezioù a emastenn da furmadurioù graet diwar-bouez rakgerioù na voent ket rakverboù ha pennanvioù na voent ket verboù. E-kichen *emaberzh*, ma 'z eo ar rakger ur gounaell eus ar rakverb *em-*, e kaver *kantaberzh*, ma 'z a an niver priñvel *kant-* da rakger, ha *kantvloaz*, ma kemer ar pennanv *bloaz* lec'h an treverbad *aberzh*.

¹ Sl. KIS-545, La-11, pp. 285, 286 ; KIS-593, La-12, p. 211 ; KIS-708, La-14, p. 125.

² Troet eo bet Al.HEIDEGGER *Befindlichkeit* dre Gl. *situation-affective* ha dre Br. *emgavoudelezh*, sl. KIS-706, La-14, p. 96.

¹ Pa ouzon, e kaver *emskiant* evit ar wech kentañ e *Vocabulaire Français-Breton de LE GONIDEC, nouvelle édition mise à jour et considérablement augmentée par Fr. VALLEE*, Saint-Brieuc, 1919, p. 119 ; sl. Da-64, p. 62 & GBLF., ¶ 236.

² Sl. Da-64, p. 61 ; KIS-381, La-09, p. 281 ; KIS-387, La-09, p. 323 ; KIS-617, La-12, pp. 323-324.

Alese, er c'hramadeg, e paouezer a zespizañ ar rakger evel dedroadur eus ar rannig verb pe an araogenn, eleze evel yezhad (Gl. *monème grammatical, grammème* — sl. p. 17 a-zioc'h, n. 2), evit ober anezhañ ur geriad (Gl. *monème lexical, lexème*). Alese ivez an tuadur d'ober ur rummenn hepken eus ar c'henstrolladoù hag an deveradoù. An termen KENSTROLLAD a vire hepken war-benn diforc'hiñ ar C'HENSTROLLADOU LAOSK (*lost-hoc'h*) diouzh ar C'HENSTROLLADOU STRIZH (*berrlost*) — nemet e reer kenkoulz all DEVERADOU eus ar re-mañ diwezhañ evel ma reer rakger eus an elfenn gentañ anezho³.

Stradurezh ar rakger a lak war wel daou arvez eus an deberzh a zo hini ar yezhoù. Anv a ran eus ar pezh a anvin an deberzh istorel ha, naousoc'h d'ar rakgerioù, an deberzh arc'hwelel.

AN DEBERZH ISTOREL

Ar yezhañ zo realezh ha, dre se, ez eo lodek en istor. Da bep ampoent e tenn ar realezh eus ar yezh al loazioù he deus ezhomm hag, e kement ma 'z eo krouus, hontreüs¹, e tegas warno daralladurioù don pe donoc'h : eus ar stumm e ra ur furm, eus ar furm ur furm all, eus ar rannig pe an araogenn e ra ur rakverb ha da c'houde ur rakger. O herzel ouzh an daralladurioù emañ nerzhoù kevanlennañ ar yezh — an emframmoù o kevanderc'hel neuz ar furmoù pe staelad ar rummoù, trevnad an orioù, teskad ar c'hemmadurioù pe an niver gramadeg. Heuliañ a reer dedroadur un daelerezh o tarallañ emframmoù 'zo eus ar yezh ha, dre gempenn an daralladurioù, o c'henel emframmoù nevez, kounaomp freuzadur emframm an dibennoù yezhadel keltiek ha treuzfurmatur ar gounaell anezho en emframm ar c'hemmadurioù nevezkeltiek.

AN DEBERZH ARC'HWELEL

Gwelet hon eus dre ar skouerioù kent penaos e vez ezvevennet an holl saezhennoù ster nemet unan eus ur rakger diged pa 'z a da gediañ. Er skouer roet p. 16 a-zioc'h, eus an holl zoareoù da intent *hir* ne zalc'her nemet unan, eus holl gemeradurioù *penn* ne gemerer nemet unan. Rak se ne gomzer ket eus *ster* ur rakger, met eus an *durc'hadur ster* anezhañ. An deberzh a-fet ster a ren warnañ, ken en e saviad a rakger

³ War se, sl. danevell an eskemmoù a ya d'ober KIS-144 – Gl. **formation des mots**, Al. **Wortkunde**, La-07, pp. 5-15 ha dreist-holl an daolenn er p. 14.

¹ A-zivout ar c'hemm etre *yezhañ arreat* ha *yezhañ hontreat*, sl. Goudenotenn, La-08, pp. 517-518.

diged, dezhañ gallusted sterel ansavelet, ken en e saviad a rakger kediet ma koll e c'hallusted sterel hep gounit ster estreget dre hantererezh ar c'hediad. Dav eo distreiñ war ar c'herienn “*gallusted sterel ansavelet*” : deskrivañ a c'haller an durc'hadur ster evel ur skalfad saezhennoù a zo kement all a c'hallusterioù sterel ; mar bije savelet ur wech da vat an kez gallusterioù, e vije ar yezher dirak ar yezh evel ar blenier dirak ur gartenn hentoù, eleze dirak gallusterioù savelet, ha bac'het e vije en ur yezhañ *arreat* ; hogen an durc'hadur ster n'eo ket hepken ur skalfad digor ent kevadegel, savelet ur wech da vat ar saezhennoù anezhañ ; digor eo ivez ent treadegel : da bep mare, hep ma c'hallfed o diawelout, e c'hell diwanañ saezhennoù nevez ennañ ; ne c'haller ket komz eus gallusterioù savelet met eus ur c'hallusted a c'hallusterioù — pezh hon eus anvet c'hoazh ar *gallus a 'n trede derez* pe ar *bezus*², kendaveeg ar yezhañ *hontreat*. Aze ez adkaver ur reolenn a zo moarvat reolenn diazez an *nit* : an hontren, an eskoriñ a amplex an deberzh er bonveziad. Ur skouer eo avantur Br. *hont* end-eeun. Al lostrann-mañ pa zeraoued he arverañ evel rakger a gollas ar ster he doa evel diskouezell hag a c'hounezas un durc'hadur ster goustennet gant saezhennoù digent ; unan a adanvfen “*soliadel*” (gant *hontger*¹, *hontved*¹, *hontwerzhad*², *hontarouez*³, *hontyezh*⁴), unan all a adanvfen “*nidiadel*” (gant *hontsteriañ*⁵, *hontkenderc'hañ*⁶, *hontren*⁷, *hontouezañ*⁷). Un dro dibar eo hini ar saezhenn-mañ diwezhañ, rak e daou zoare e chom ansavelet enni gallusterioù ster ar rakger *hont-* : dre verkañ ar vezusted ha dre vezañ merket e unan gant ar vezusted.

Diwar vont, notomp emañ ansaveleted an durc'hadur ster en orin gwikefre an divellekaat : ar yezher ne ambred er c'hediad nemet derc'haller ar gourzhambred hep teurel reiz ken d'e gedrannoù. Pa glevan : ar *gourhent*, ha me kizidik dre va labour ouzh luniadur ar gerioù, ne ambredan ket an div gedrann *gour-* ha *-hent*, met an ergeñverenn he unan en he unded. Diwar vont bepred, menegomp an

² Sl. KIS-735, La-14, p. 362.

¹ Sl. “Evezhiadennoù war yezh ar ouiziegezh”, *Tonkad 63* [1964], pp. 52-53.

² Sl. *Emsav* 10, Here 1967, p. 264.

³ Sl. *Emsav* 124, 1977, pp. 9 hh.

⁴ Sl. KIS-343 [1985], La-08, p. 328.

⁵ Sl. *Emsav* 5, Mae 1967, p. 107.

⁶ Sl. *Emsav* 41, Mae 1970, p. 146 ; 42, Mezheven 1970, p. 187.

⁷ Sl. KIS-091 [1973], La-05, p. 66.

azlamm diwar an divellekaat ez eo an dazvellekaat⁸ : dont a ra ster ur c'hediad divellek da gilintrañ durc'hadur ster e rakger ha da dredizhañ drezañ an deveradoù all ; ur skouer splann a zazvellekaat a anavezer e galleg kempred : dre arver divellek ar ger *homosexuel* eo bet azveret durc'hadur ster ar rakger *homo-* ken ez eo deuet hemañ da zec'heriañ ar c'heal "homosexuel" e deveradoù evel *homophobie*, h.a.

ARVER AR RAKGERIOU

Bezañ diechu eo perzh pennañ ur yezh, diechu, eleze en araez da bourchas danvez ur bed nevez d'an den ha danvez un den nevez d'ar bed. Erzerc'h eo an diechu dre ar vezañs er yezh eus durc'hadurioù ster — a zo kement all a zorioù digor war an dazont. Amparet emañ steriegezh ur verb, un anv gant ur graoñell ster soliet war geñverioù stabil etre an den hag ar bed, hag ur rodenn eginou ster hep sol evit c'hoazh. Ar rakger, ouzh kemm, n'eus gantañ kraoñell ster ebet, met eginou ster hep mui. E se ez eus anezhañ, gant an araogennoù, unan eus elfennoù kizidikañ ar yezh — eus loazioù priziusañ ar yezhour. Un trosell hon eus graet war arver ar rakgerioù evel rakverboù o siblennañ argerzhioù ar gouzrec'h ha, da heul, evel rakgerioù eeun o leuriñ argerzhioù ar gouzrec'h da anavezerezh ha da drevnerezh ar bed. Rak se omp degaset da sellout ouzh ur gudenn all a zo arver ar rakgerioù e lavar ar ouezoniezh.

Ar ouezoniezh a intent ar c'heñverioù etre den ha bed, etre gouzrec'h ha gourzhdrec'h evel keñverioù etre dangor hag ergor ha, dre berzh he fennaenn diazez, pennaenn an ergorelezh, ez emgav endalc'het da ezvevennañ an dangorelezh, eleze pep siblennadur a-berzh ar gouzrec'h. An argerzhioù a ra ar ouezoniezh anv anezho ne oufent mui bezañ argerzhioù siblennet gant ar gouzrec'h, met argemmadoù kementadel stadet en ergorelezh. Ar rakgerioù skiantel, hag int o tennañ bepred o orin furlmel eus kant ar gouzrec'h, zo dibourc'h a bep keñver ster gantañ. Skalfad o durc'hadur ster zo sonnet ha direet da saezhennoù savelet dik evel ma tere ouzh yezh ar saveleñoù. Ar rakger Et. *meta-* zo dezhañ e yezh ar preder un durc'hadur ster digor, ansavelet ha fiñvus — evel ma test an despizadur nevez a striv pep prederour da reiñ d'e zeverad *metafizik* ; en ebeb, er skiantoù ez eo derenet *meta-* d'ar ster "diac'houde en egor, en amzer pe er rummadurioù".

Tizhet eo ar par eizhañ gant direadur ar rakger da staelad un diforc'h-ekaer evel m'en arverer er Gimiezh, er Viloniezh, el Louzawouriezh. Ar rakger Et. *para-*, dezhañ un durc'hadur ster gouzrec'hel testet gant

⁸ Sl. KIS-360, La-09, p. 127, n. 1.

paradoks, paralogiezh, h.a., a dalvez er C'harvevoniezh da zispartiañ diouzh ar *Salmonella typhi* ar *Salmonella paratyphi*, a zispartier a du 'rall an tri seurtad anezhi d'o zro n'eo ket diwar-bouez ur rakger all met dre lostrannañ o anvioù gant an teir lizherenn A, B, C.

RM a venn lakaat anvadoù lec'hel evel *bilhongerc'h, flutkerch, pilgerch, sinkerc'h* da zont tre er yezh skiantel. Meur a evezhiadenn a gavan d'ober :

1° Evit reiñ staelad skiantel d'an termenoù-se e ranko :

~ skoueriekaat o sterioù, na pa ve dre erlec'hiañ ur ster gouiziel ouzh o zalvoudegezh teodyezhel angouiziel, lieskemeraddek ha dispis, war-benn ober dezho kemplegañ da reolenn diazez al lavar skiantel : ur ger × ur ster ;

~ skoueriekaat o furmoù, ha se n'eo ket hepken dre zoujañ da gevanlen ar yezh unvan met dre savelañ etrezo ur c'hevanlen diabarzh : etre krefen all, imbours'hiñ ha dereout a ra lezel an un stirann gant anvadoù oc'h aroueziñ rummadoù re estren an eil re d'ar re all (da skouer, ha gwell ne ve ket derc'hel ar stirann *-kerch* e-barzh an termenoù hepken oc'h envel plant a un rummad).

2° Koustus e ve d'ar yezh diren rakgerioù o deus durc'hadurioù ster strujus d'ur renk a ziforc'hekaerioù. Bevennet eo an dañjer moarvat keit ma tremener gant reiñ digor da stummoù teodyezhel a zo dianat abeg o luniadur ha hil o steriegezh — evel *sinkerc'h*¹. Un embreg dispennus e ve avat luniañ ent reizhiaddek anvadoù nevez diwar-bouez rakgerioù hep damant d'un durc'hadur ster.

3° Spletusoc'h a dra sur eo an hent a heuilh RM a du 'rall, a heuilh ivez al louzawourion allyezh : diforc'hekaat ar rummadoù diwar-bouez adanvioù ha klokaennoù. Gwell Br. *gleizh-gad, gleizh-feunteun* kinniget gant RM eget ma vije **dazgleizh, *hontgleizh, *singleizh* pe **flutgleizh* (ar re-mañ holl gourzhskouerioù alejet ganin !)

¹ Meneget eo an termen gant ERNAULT : “*siquerch* menue avoine, l. auenula C est peut-être composé du lat. *se#mis*, **se#mus* demi, ital. *scemo*, prov. *sems* diminué” (GMB 628). Lakaomp e ve un deiz erbaret ebarzhiñ *sin-* e koskor ar rakgerioù : dav e ve studiañ da gentañ ha digor eo dezhañ an hent e-keñver furm (ezvezañs heñvelsonioù), d'an eil ha tro a ro da zigeriñ un egor ster nevez er-maez eus durc'hadurioù ster ar rakgerioù bezant.